

Тимошко Г.М., кандидат педагогічних наук, доцент, заслужений працівник освіти України, професор кафедри соціальної педагогіки ЧДПУ ім.Т.Г.Шевченка

Управління процесом формування здорового способу життя в ЗНЗ, як складовою якісної освіти

Бути здоровим завжди модно

Життєві переконання, педагогічний досвід поколінь і тих, хто навчає і тих, хто навчається свідчить про те, що якість знань, вмінь і навичок учнів ЗНЗ залежить від стану їх здоров'я. В свою чергу процес збереження і зміцнення здоров'я учнів, особливо в сучасну історичну добу, потребує повсякденного, терплячого, компетентного і прогнозованого управління з боку керівників ЗНЗ. Здоров'я людина отримує не лише генетично, його можна також сформувати, здобути шляхом цілеспрямованої напруженої праці над собою і набуттям знань про здоров'я. Якщо мова йде про здоров'я, то це знання засад здорового способу життя, тобто дороговказу і порядку життєдіяльності. Таким чином, шлях до формування здорового способу життя учнів загальноосвітнього навчального закладу є одним із основних напрямів роботи: батьків, учнів, педагогів та управлінців.

Проблема збереження здоров'я дитини впродовж навчання у ЗНЗ є стратегічною для держави. Концепція збереження здоров'я молоді та впровадження здорового способу життя є основним лейтмотивом освітньої політики в демократичному суспільстві; вона закладає підґрунтя для формування фізичних, психічних, соціальних складників компетентної моделі особистості. Надзвичайно важливим є отримання об'єктивної інформації щодо проблем, котрі стосуються здоров'я на рівні окремих навчальних закладів.

Адже на запитання – „Які з негативних явищ існують в учнівському середовищі вашого навчального закладу?” учні відповідають, що найрозповсюдженішими в учнівському середовищі є такі негативні явища, як куріння (29,6%) та вживання алкоголю (19,6%). На жаль властивими для учнівського середовища також є вживання наркотиків (1,64%) та випадки захворювання на інфекції, які передаються статевим шляхом (0,4%).

Ще однією негативною тенденцією є випадки проявів насильства у ЗНЗ в різних формах; від психічної до фізичної, що не сприяє створенню безпечного навчального середовища. Показник цього пункту сягає 1,40%. Ці показники засвідчують, що суспільство не приділяє достатньо уваги вищезгаданим складникам здоров'я молоді, мало реалізується цілеспрямованих програм як з боку школи, так і з боку громадськості. Та все ж суспільству не байдуже, яким виросте нове покоління: здоровим, сильним чи хворобливим, з низьким рівнем працездатності. Саме тому в державній національній програмі „Освіта” („Україна XXI століття”) однією з найважливіших стратегічних ліній освіти названо створення сприятливих умов розвитку і зміцнення здоров'я учнів, ведення ними здорового способу життя.

Відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я, що після Конституції є другим за юридичною вагою правовим актом у цій сфері, держава сприяє утвердженню здорового способу життя населення шляхом поширення наукових знань з питань охорони здоров'я, організації медичного, екологічного і фізичного виховання, вживає заходів у боротьбі зі шкідливими для здоров'я людини звичками та інше.

В той же час життя з кожним роком стає все інтенсивнішим, насиченішим і різноманітним. Природне довкілля весь час змінюється, часто не на краще для людини. Так Чорнобильська катастрофа прискорила і поглибила демографічну кризу, спричинила погіршення стану здоров'я, збільшила соціально-психологічну напругу серед людей. Особливо постраждали діти. За цей час кількість новоутворень серед них зросла на 30%, вроджених вад розвитку – на 84%, хвороб органів травлення – на 32%.

Викликає стурбованість ситуація, що склалася у сфері сім'ї та шлюбу. На сьогоднішній день один мільйон дітей виховують неповні сім'ї. Кожна десята дитина народжується у матері до 30 років поза шлюбом. Нерідко діти проживають у неблагополучних та деструктивних сім'ях, характерних постійним напруженням у відносинах. Серйозно постала проблема по здійсненню статевого виховання. Ця проблема зумовлена рядом причин. Так, за даними Міністерства охорони здоров'я України, рівень захворювань, які передаються статевим шляхом, в Україні набирає розмаху епідемії. А за даними Українського центру профілактики СНІДу, в Україні щомісячно виявляють близько тисячі ВІЛ-інфікованих.

Досить часто негативний вплив на здоров'я дітей і підлітків справляє інформаційна дія засобів масової інформації, пропагуючи насильство, агресію, алкогольні і тютюнові вироби, нездорову їжу як стиль життя. В результаті у підлітків формується наслідувальний стиль поведінки, знижується критичність мислення. Молоді люди, не маючи життєвого досвіду, самоідентифікуються з жорстокими телегероями, намагаються вирішити свої проблеми так, як вирішували їх вони на телеекранах. У дітей можуть виникнути психоемоційні порушення, які полягають у тому, що слабшає пам'ять, вони не можуть зосередитися, стають збудливими, дратівливими, образливими, гірше вчаться у школі. І, як наслідок, погіршуються відносини з однолітками, вчителями, батьками. Виникають проблеми із психічним, моральним і соціальним здоров'ям. Крім того низький стан здоров'я молоді спричиняється падінням суспільної моралі, значними соціальними розшаруваннями серед населення, складною криміногенною ситуацією, комерціалізацією статевих стосунків.

Таким чином постала нагальна проблема підвищити пріоритетність питань зміцнення та збереження здоров'я у нашому суспільстві. Проблеми сприяння здоров'ю у процесі навчання дітей та підлітків, формування у них навичок здорового способу життя під час навчання у школі регулюються, передусім, прийнятим 13 травня 1999 року Законом України „Про загальну середню освіту”. Одним із таких документів, що регламентують роботу навчальних

закладів, є „Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді”, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 21 липня 2004 року № 605.

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що заклади освіти повинні забезпечити не тільки якісну освіту, але й сприяти її складовій – нормальному розвитку дітей і охороні їх здоров'я, формуванню їх здорового способу життя.

Поняття здоров'я містить різні аспекти, наприклад, у „Толковом словаре русского языка” читаємо: „Здоров'я – це нормальний стан правильно функціонуючого, неушкодженого організму”, тобто йдеться про фізіологічне здоров'я.

Узагалі, можна говорити про три види здоров'я: про здоров'я фізичне, психічне й моральне (соціальне):

- Фізичне здоров'я – це природний стан організму, зумовлений нормальним функціонування усіх його органів і систем. Якщо працюють усі органи й системи, то і весь організм людини (система саморегулююча) правильно функціонує й розвивається;
- Психічне здоров'я залежить від стану головного мозку, воно характеризується рівнем і якістю мислення, розвитком уваги й пам'яті, ступенем емоційної стійкості, розвитком вольових якостей.
- Моральне здоров'я визначається тими моральними принципами, що є основою соціального життя людини, тобто життя в повному людському суспільстві. Відмінними ознаками морального здоров'я людини є, насамперед, свідоме ставлення до праці, оволодіння скарбами культури, активне неприйняття вдач і звичок, що суперечать нормальному способу життя. Фізично і психічно здорова людина може бути моральним виродком, якщо вона зневажає нормами моралі. Тому соціальне здоров'я вважається вищою мірою людського здоров'я. Морально здоровим людям

притаманна низка загальнолюдських якостей, що й роблять їх справжніми громадянами.

З поняттям „здоров’я” тісно пов’язане та часто вживається поняття „спосіб життя”. Хоч у першій половині ХХ століття вже були роботи, присвячені цій темі, вважається, що мода на здоровий спосіб життя йде з США, починаючи з 70-х років. Це одна з найбільш важливих категорій, що включає уявлення про будь-який вид чи тип життєдіяльності людини. Ця категорія характеризується особливостями повсякденного життя людини, яке містить: трудову діяльність, спосіб проведення дозвілля, особливості побуту, задоволення як матеріальних, так і духовних потреб, участь у житті соціуму, норми та правила поведінки.

Формування валеологічної свідомості учнівської молоді та культури здоров’я, що є результатом сформованості здорового способу життя, інтегративною якістю особистості і показником валеологічної освіченості та вихованості, відбувається в школі. Педагогічний колектив школи має забезпечити певний рівень знань, умінь і навичок формування, відтворення та зміцнення здоров’я, формування високого рівня культури поведінки стосовно власного здоров’я та здоров’я оточуючих. Отже, однією з актуальних проблем теорії і практики педагогіки є проблема зміцнення й охорони здоров’я та життя учнів.

Філософсько-соціальні, управлінські аспекти означеної проблеми знайшли своє відображення у наукових працях вітчизняних учених: В.П.Андрущенко, І.Зязюна, В.Маслова, В.С.Пікельної, А.І.Сологуба, О.Савченко та ін. За останні роки деякі аспекти проблеми були об’єктом дисертаційних досліджень: формування в учнів середньої школи системи знань про здоров’я людини (Т.Е.Бойченко), педагогічні засади валеологічного виховання дітей старшого дошкільного віку (С.С.Юрочкіна), проблеми організації науково-дослідницької роботи ліцеїстів та охорони їхнього здоров’я (А.І.Сологуб). Як відзначають дослідники О.О.Дубровський, Л.Б.Коваль, Г.М.Лактіонова, Н.І.Новікова, та ін., серйозне занепокоєння викликає стан здоров’я всіх вікових груп учнів України.

Не втратила сенсу аксіома видатного французького письменника і філософа Жан-Жака Руссо: „Перед тим як зробити дитину розумною, зробіть її здоровою”. Отже правильна організація навчально-виховного процесу в школі дає можливість реалізувати оздоровчу функцію шкільної освіти в широкому розумінні поняття, як складову формування якісної освіти.

Поняття „якості знань” (за „Педагогічним словником”) передбачає співвідношення видів формування знань з елементами змісту освіти і тим самим з рівнями їх засвоєння. Показником успішної діяльності педагогічного колективу є якісна освіта учнів, особливо конкурентоспроможних випускників, однією з основних цінностей яких є здоров’я. Компетентність вихованців у формуванні здорового способу життя – це не лише обізнаність, поінформованість, ерудиція, а перш за все – здатність набуття, оновлення і використання особистісного і суспільного досвіду, творчості, пізнання.

Недоліки в організації навчального процесу, надмірне розумове навантаження, психофізичні особливості учнів та рівень їх тривожності, зумовленої ситуаціями навчання, спілкування та самооцінки, є найбільш вагомими дистрес-факторами, що ведуть до нервово-психічного напруження, а значить, і до погіршення здоров’я дітей. А звідси випливає, що керована школа не повинна досягати якісної освіти такою дорогою ціною.

Управління ЗНЗ з проблем формування здорового способу життя учнів, як складової їх якісної освіти має бути компетентним і здійснюватися на основі нормативно-правової бази та за умови науково-методичного забезпечення на рівні органів державного управління та органів освіти та охорони здоров’я у співпраці з органами місцевого самоврядування. Педагогічна громадськість упевнено стверджує, що лише здібний керівник може забезпечити якісне управління сучасною школою. Сучасна наука, в свою чергу, стверджує, щ здібності до управлінської діяльності – це важлива передумова оволодіння управлінською діяльністю, однак не є вирішальною професійною якістю.

Найважливішими ж професійними якостями керівника мусять бути визнані: працелюбство, працездатність, дисциплінованість, уміння визначити

мету, вибрати шляхи її досягнення, організованість, наполегливість, систематичне підвищення свого професійного рівня, відповідальність, прагнення постійно підвищувати якість своєї праці. Підвищення ефективності навчально-виховного процесу, якості освіти в ЗНЗ можливе за умови чіткого функціонування системи управління ними. Однією з функцій такого управління є контроль за організацією і методикою проведення уроків фізичної культури, їх аналіз. Адактивне керування навчально-виховним процесом вимагає від керівників шкіл знання методики аналізу уроку, вміння компетентно оцінити роботу вчителя і учнів, робити потрібні висновки та конкретні зауваження, вміло дати рекомендації на високому професійному рівні. Це і є характерною рисою професіоналізму керівників шкіл.

В полі зору керівника повинна бути і позакласна робота вихованців, яка сприяє формуванню їх здорового способу життя, активної життєвої позиції. Створити умови для навчання і виховання підопічних допоможе правильно складений розпорядок життя школи (розклад, перерви, організація харчування, заняття по інтересах). Важливу роль у формуванні здорового способу життя відіграє і приклад життєвої поведінки як педагогів так і керівників, а також проведення профілактичних заходів асоціальної поведінки серед учнів, які підказує саме життя.

Соціологи стверджують, що визначенню ефективних інструментів управління процесом формування здорового способу життя у молодіжному середовищі було присвячено запитання „Що саме, на Ваш погляд сприятиме формуванню здорового способу життя серед молоді вашого навчального закладу”. Такими дійовими інструментами респонденти вважають:

- розширення мережі позашкільних закладів (секцій) – 55,2%;
- запровадження в навчальний процес предметів, що формують позитивне ставлення до здорового способу життя – 48,8%;
- активне залучення батьків до роботи з формування здорового способу життя – 44,2%;

- використання інноваційних програм і технологій у роботі з підлітками в позаурочний час – 43,2%;
- підтримка молодіжних ініціатив адміністрацією школи щодо передання достовірної, соціально-значущої інформації серед однолітків – 39,8%.

Аналіз показує, що більшість навчальних закладів має управлінський та педагогічний потенціал для запровадження інноваційних освітніх програм з формування здорового способу життя, як складових якісної освіти (65,6%). Педагоги, як відзначили респонденти, пройшли відповідне навчання на курсах перепідготовки (60,2%), у тренінгах міжнародних (11,7%) і громадських організацій (9%). Це свідчить про те, що керівники ЗНЗ планують роботу закладу виходячи з нагальних проблем, вирішення яких сприятиме формуванню здорового способу життя серед учнівської молоді, як складової творення якісної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валеологія в школі і вдома. Роль батьків у формуванні, збереженні і зміцненні здоров'я підлітків. Посібник для батьків./Авторський колектив Т.Бойченко, Н.Колотій, А.Царенко, Ю.Жеребецький, Д.Голі, Р.Цулюк. – К.: Логос, 1999 – 86с.
2. Концепція ВООЗ „Здоров'я для всіх в ХХІ ст.”
3. Лукіна Т. Моніторинг якості освіти: теорія і практика. – К.: Вид. дім. „Шкіл. світ”: Вид Л.Галіцина, 2006. – 128с.
4. Михайлов В., Палько А. Выбираем здоровье! – М.: Молодая Гвардія, 1987. – 251с.
5. Омельченко С.О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків. – Луганськ „Альфа-матер”, 2007.
6. Оржеховська В.М., Габора Л.І. Збереження репродуктивного здоров'я неповнолітніх. – К.: ТОВ „ХІК”, 2004. – 124с.
7. Сучасні методи залучення до здорового способу життя, профілактики шкідливих звичок та захворювань у дітей та підлітків. За заг. Ред.. Б.Жебровського, В.Герасименка. – К.: Редакційно-видавничий центр Київського палацу дітей та юнацтва, 2000 – 290с.
8. Український педагогічний словник. – К. Либідь, 1997.
9. Шкільний курс „Валеологія: Збірник матеріалів. Відповід. за випуск Л.С. Ващенко . – К.: Освіта, 1994. – 94с.
10. Ягодинський В.М. Учням про шкідливість нікотину і алкоголю. – К.: Рад. шк., 1986. – 104с.

